

# ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

---

*О. Дзьобань*, доктор філософських наук,  
професор Національної юридичної ака-  
демії України імені Ярослава Мудрого

## **Національні інтереси як основа національної безпеки: світоглядно-методологічні аспекти**

Сучасна соціальна реальність потребує науково обґрунтованого філософського аналізу проблем національної безпеки, оскільки стан соціокультурних перетворень, що є характерним для сучасної України, по суті, вже містить елементи небезпек. Актуальною є необхідність розуміння й забезпечення національної безпеки в умовах існування широкого кола внутрішніх і зовнішніх загроз національним інтересам України.

У сучасній світовій науковій парадигмі спостерігається широкий спектр підходів до розуміння сутності національної безпеки. Особливо негативного значення тут набуває неоднозначність розуміння основних ключових категорій цієї проблеми. Оскільки при формулюванні категорії національних інтересів усі теоретики включали до неї категорію національної безпеки, надаючи останній вирішального значення, у подальшому ці дві категорії ніби злилися в одну.

За наявності численних підходів до визначення змісту національної безпеки більшість дослідників сходяться на думці, що в основі соціального феномену, що відповідає даному поняттю, лежать національні інтереси. Якщо вести мову про власне філософський підхід до дослідження феномену національної безпеки, то слід підкреслити, що подібний підхід розглядає граничні підстави існування даного феномену, й увага фокусуватиметься на достатньо широкому спектрі питань, пов'язаних із забезпеченням соціальних умов і можливостей існування й виживання людини і суспільства. У цій статті спробуємо розглянути й проаналізувати проблеми рефлексії національних інтересів з точки зору філософської теорії суспільства й основних аспектів його життєдіяльності.

Національні інтереси генетично виникають, формуються й існують, як правило, до появи довгострокових і короткострокових загроз і небезпек, конкретизуються у міру їх актуалізації й загострення і об'єктивуються в систему національної безпеки за допомогою різних методів, форм і засобів. Таким чином, уявляється методологічно коректним і евристично значущим прийняти саме національні інтереси за основоположний фундамент національної безпеки.

Національні інтереси входять до числа базових наукових категорій західної гуманітарної традиції, передусім у Західній Європі і США. Ще в XIX ст. французький державний діяч і історик А. Тьєр і чотирикрать очільник англійського уряду лідер ліберальної партії У. Гладстон увели термін «національні інтереси» в політичну лексику. Критикуючи політику Наполеона III, А. Тьєр не припиняв повторювати, що слід піклуватися про інтереси і що нічого, окрім них, не може визначати політичний курс Франції. У 70-х рр. XIX ст. У. Гладстон опублікував серію статей, в яких стверджував, що велич і благополуччя англійців знаходяться на Британських островах, а не поза ними, будь то навіть імперські колоніальні володіння.

У той же час деякі вчені, приділяючи основну увагу дослідженню категорії «інтерес», торкалися зокрема і деяких сторін інтересу національного, висуваючи низку цікавих ідей. До таких вчених належать, наприклад, Г. Глезерман та А. Здравомислов. Їхні праці будувалися на аналізі економічних, політичних, духовних аспектів національного інтересу, але пов'язували його головним чином з інтересами союзного Центру, що виключало можливість всебічного, неупередженого аналізу суті й особливостей національного інтересу<sup>1</sup>.

Змістовне усвідомлення категорії «національні інтереси» в Україні почалося в 90-х роках XX ст. після розпаду СРСР<sup>2</sup>. Це пов'язано з тим, що через особливості історичного розвитку України національні інтереси протягом тривалого часу ідентифікувалися політичною елітою країни з державними пріоритетами. За останні сто років національні інтереси або підмінялися династичними, або, щонайменше, відтіснялися на другий план. Комуністична система усунула суспільство від

<sup>1</sup> Див.: Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М., 1986. – 221 с.; Здравомыслов А. Г. Социология российского кризиса : Ст. и докл. 90-х гг. / А. Г. Здравомыслов. – М., 1999. – 350 с.; Глезерман Г. Е. Законы общественного развития: их характер и использование / Г. Е. Глезерман. – М., 1983. – 261 с.

<sup>2</sup> Див.: Концепція національних інтересів України / В. О. Шевченко, М. М. Іващенко [О. П. Стремюхов (ред.)]. – К., 1996. – 64 с.; Сікора І. В. Національні інтереси України та лобістські технології бізнесу / І. В. Сікора. – К., 2000. – 126 с.

участі у формуванні основ державної політики і не змогла виробити і реалізувати програму національних інтересів не як державних, а як безпосередньо суспільних. Проте їй вдалося створити могутній промисловий потенціал, досягти важливих наукових результатів, добитися значних успіхів у таких галузях, як охорона здоров'я, освіта та інші соціальні програми.

На сьогодні категорія «національні інтереси» — одна з найпоширеніших і таких, що важко піддаються точному визначенню. Сенс цього поняття полягає в якомусь уособленні вищих цінностей і цілей держави, спільноти. Проте через неоднозначні тлумачення існує достатня кількість визначень, що позначається як на реальній політиці, так і на ідеологічних конструктах.

Слід зазначити також появу деяких додаткових чинників, що зовсім не пояснюють сенс цієї категорії. Серед них два уявляються найбільш істотними. По-перше, це глобалізація суспільного розвитку, яка висуває на передній план загальнолюдський зміст інтересів усіх націй і держав, затушовуючи власне національне. По-друге, політичний і культурний плюралізм, зростаюче різноманіття поглядів, точок зору, позицій — піддає сумніву саму можливість виведення загальнонаціонального знаменника в тій чи іншій конкретній спільноті.

У цій статті під національними інтересами розумітимемо сукупність загальних для членів даної соціокультурної спільноти інтересів і потреб, задоволення і захист яких є необхідною умовою її існування й підтримки ідентичності як суб'єкта історії. У національних інтересах виражається потреба соціокультурної спільноти займати те місце у світовій спільноті, яке максимально відповідає її культурно-історичним і духовним традиціям, дозволяє якнайповніше реалізувати її потенційні ресурси.

Формування національних інтересів є історичним процесом, обумовленим становленням громадянського суспільства і правової держави, оскільки саме на цій стадії розвитку формується нація як єдине громадянське і правове ціле. До цього моменту, як стверджує російський дослідник О. Волобуєв, можна вести мову лише про державні інтереси, в яких у найбільш сублімованому вигляді відображені інтереси правлячої еліти, домінуючого етносу тощо<sup>1</sup>.

Погодимось з точкою зору І. Яковенка стосовно того, що національні інтереси як домінанта політичного процесу виникають з їх

<sup>1</sup> Россия: государственные приоритеты и национальные интересы / под ред. О. В. Волобуева. – М., 2000. – С. 4.

усвідомленням, коли складається більш-менш масова інтелектуальна еліта як владна, так і опозиційна, здатна осмислювати реальність у категоріях соціально-диференційованих, етнонаціональних і загальнодержавних інтересів; до цього поняття національних інтересів позбавлене сенсу<sup>1</sup>.

Генетично національні інтереси пов'язані з етнічною підставою<sup>2</sup>. Спочатку вони формуються на національно-етнічній базі, але не зводяться до неї, тим більше не детермінуються нею. Ця роль належить соціокультурному чиннику. В ході історичного розвитку суспільства роль останнього у формуванні національних інтересів зростає, а роль етнічного чинника все більше відходить у тінь. У сучасних розвинених суспільствах етнічна підстава вже не відіграє домінуючої ролі у визначенні національних інтересів, оскільки ці суспільства стають етнічно змішаними і дифузними. Етнічна належність починає деполітизуватися і менше впливає на розуміння національних інтересів.

Головним політичним інститутом вираження й захисту національних інтересів є держава. Будь-яка держава тією чи іншою мірою опирається на загальнонаціональний інтерес, тобто виражає потреби соціокультурної спільноти, усвідомлені в їх сукупності з виділенням ієрархії пріоритетів внутрішньої й зовнішньої політики. Разом з тим національні інтереси зовсім не є монополією держави. Державні й національні інтереси не є тотожними. По-перше, довготривалі (корінні) національні інтереси не завжди збігаються з інтересами і долею такого політичного інституту, як держава, конкретні типи якої є історично короткочасними. По-друге, політична мобілізація населення, його залучення до політики здійснюється також і громадянським суспільством. Саме тут формуються суспільна свідомість і громадянська відповідальність, здатні впливати на вироблення основних параметрів загальнонаціональних інтересів. Тому інститути громадянського суспільства відіграють виключно важливу роль в усвідомленні, реалізації й захисті національних інтересів.

Зазвичай, національні інтереси існували відтоді, як виникла держава (упродовж тривалого історичного часу ще не правова), як політична організація суспільства, яке тільки в Новий час трансформова-

<sup>1</sup> Яковенко И. Г. Российское государство: национальные интересы, границы, перспективы / И. Г. Яковенко. – Новосибирск, 1999. – С. 23.

<sup>2</sup> Див.: Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс : монографія / О. П. Дзьобань. – Х., 2007. – 284 с.; Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, Ю. Ю. Калиновський, Н. І. Моїсєєва. – Х., 2004. – 276 с.

лося в громадянське. Але до формування правової держави і становлення в її рамках громадянського суспільства (двоєдиний синхронізований процес) національні інтереси могли виступати виключно в трансформованому вигляді державного інтересу. Хоча так само могли й не бути включеними у проголошений державний інтерес, оскільки визначення його було прерогативою верховної, найчастіше монархічної, влади. У пріоритетах державної політики перш за все реалізовувалися інтереси пануючих політичних і соціальних груп.

Фактично національні інтереси повинні втілювати у собі зв'язок громадянського суспільства й держави, взаємодію між ними. Порушення цієї взаємодії, гегемонія одного з начал і слабкість, пригніченість іншого завдають збитку національним інтересам, деформуючи їх. Так, при деспотичній формі правління громадянське суспільство перебуває у пригніченому стані, і тоталітарна влада нав'язує суспільству своє бачення національних інтересів, у якому об'єктивно-історичні тенденції й соціокультурні потреби даної національної спільноти відображаються односторонньо й спотворено. У разі ж гегемонії громадянського суспільства та/або слабкості держави загальний публічний інтерес позбавляється інституційної опори і державно-правового захисту. У даному випадку домінують приватні, здебільшого корпоративні інтереси, кожний з яких претендує на загальнонаціональний статус.

У цьому контексті цікавою є думка Дж. Локка, висловлена ним у творі «Два трактати про правління»: «Влада суспільства або створеного людьми законодавчого органу ніколи не може розповсюджуватися далі, аніж це необхідно для загального блага... хто б не володів законодавчою або верховною владою в будь-якій державі, він зобов'язаний правити згідно зі встановленим постійним законом, проголошеним народом і відомим народу... все це повинно здійснюватися ні для якої іншої мети, а тільки на користь миру, безпеки й суспільного блага народу»<sup>1</sup>.

Формування національного інтересу є надзвичайно складним і динамічним процесом, оскільки будь-яке суспільство є картиною багатозарового переплетіння багатоманітних суперечливих інтересів. У ньому стикаються, взаємодіють, протиборствують приватні специфічні інтереси різних суспільних груп. Через цю взаємодію приватних інтересів різних рівнів відбувається вельми важка інтеграція потреб, устремлень і запитів соціальних, етнічних, культурних, релігійних

<sup>1</sup> Локк Дж. Два трактата о правлении. Кн. вторая / Локк Дж. // Соч. : в 3 т. – М., 1988. – Т. 3. – С. 337.

меншин даного суспільства в систему загальних національних інтересів. При цьому необхідним є осмислення як довготривалих історичних чинників — від географічних до етнопсихологічних, так і урахування сучасної внутрішньої і міжнародної ситуації, особливостей даної епохи, сьогодення.

Будь-яка людська спільнота потребує певних умов для розвитку і виступає об'єктивним носієм певних інтересів. У системі інтересів провідними мають стати інтереси нації, як їх сукупність, так і умови реалізації. Істотний елемент цілісної структури суспільних інтересів — сукупність інтересів різних спільнот.

За тривалістю функціонування інтереси можна поділити на загальнонаціональні й групові, корінні й приватні, тривалі й тимчасові, віддалені й найближчі, вищі й базові.

Типологічні ознаки суспільних інтересів можуть бути виділені й за сферами життєдіяльності людей: інтересу соціальних дій, національно-визвольного руху та ін. Стосовно багатоманітних форм матеріального й духовного виробництва складаються інтереси розвитку техніки, науки, мистецтва, літератури тощо. У сферах суспільного життя існують економічні, політичні й духовні інтереси. Національний інтерес, будучи складним явищем, включає до своєї структури інтереси розвитку даної спільноти людей, що історично склалася, тобто інтереси розвитку державності, культури, мови, мистецтва, літератури, морального престижу нації і т. д.

Центральною ланкою в дослідженні національних інтересів є проблема їх визначення, використовуючи при цьому об'єктивні, самоочевидні критерії. Найбільш правильним уявляється аналіз національних інтересів крізь призму корінних інтересів, що виражають первинні базові потреби спільноти. Необхідно відзначити, що вони повинні виражати довгострокові, неідеологізовані універсальні цінності, головне призначення яких — сприяти самозбереженню й розвитку спільнот, задоволенню їх основних, аж до біологічних, потреб.

Корінні інтереси будь-якого суспільства — від людства в цілому до локальних соціально-культурних організмів як його складових, конкретних етнічних спільнот — у результаті зводяться до усвідомлення потреб свого збереження, нормального функціонування, відтворення, розвитку. Останні й виступають спонукальними стимулами до тих або інших практичних дій. Але вся складність здійснення достовірної національної політики полягає в тому, щоб при осмисленні і тлумаченні корінних інтересів суспільства локальні чинники не змішувати з довго-

тривалими, щоб національні інтереси не підміняти черговими політичними комбінаціями, ідеологемами, не говорячи вже про вузькопартійні й кланові пристрасті, а тим більше особисті амбіції.

Імовірно, доцільно було б розділити всю сукупність корінних національних інтересів, що виражають базові потреби спільноти, використовуючи при цьому об'єктивні, самоочевидні критерії, на дві групи. Перша група визначається внутрішніми умовами життєдіяльності даної спільноти, друга — зовнішніми параметрами.

До першої групи національних інтересів слід віднести: збереження територіальної цілісності, забезпечення здоров'я і відтворення населення, збереження сприятливих екологічних умов для сьогодення і на майбутнє, організація ефективного виробництва на базі використання науково-технічного потенціалу, збереження і розвиток національної культури, забезпечення прав і свобод, гарантій розвитку особистості. До другої групи інтересів, пов'язаних із забезпеченням вигідного балансу сил на міжнародній арені, слід віднести такі: досягнення сприятливої зовнішньополітичної ситуації, забезпечення вигідних зовнішньоекономічних відносин, забезпечення воєнної безпеки, зацікавленість у стабільному мирі, міжнародній взаємовигідній співпраці й безпеці (особливо, коли йдеться про боротьбу з тероризмом).

Оптимальний варіант вираження національних інтересів у державній політиці досягається тоді, коли держава набуває у громадянському суспільстві опори й знаходить противагу авторитарним тенденціям. У цьому випадку ключовим питанням при визначенні національних інтересів є здатність влади виражати потреби суспільного розвитку. Важливо, в якому ступені влада працює на себе, а в якому на суспільство, інтегруючи в політиці інтереси різних соціальних груп і прошарків з урахуванням реальних можливостей держави (фінансових, соціально-економічних, природно-географічних, геополітичних, безпекових тощо). Чим вища «відкритість» влади, її залежність від громадської думки й суспільної активності, тим більше державна політика відповідатиме національним інтересам; чим менше влада залежна від суспільства, тим вище вірогідність підміни національних інтересів егоїстичними інтересами правлячої еліти.

Плюралізм інтересів політичних сил і соціальних страт є, безумовно, одним із стимуляторів історичного розвитку, визначаючи його спрямованість, темпи та інтенсивність. Причому плюралізм інтересів зростає в поліетнічному й поліконфесійному середовищі. У країнах етнічно й конфесійно однорідних плюралізм інтересів є звуженим,

відповідно збільшується імовірність формування загального інтересу. Там, де суспільство (точніше, контрольована суспільством еліта) бере участь у виробленні такого інтересу, він стає «загальнонаціональним». У країнах, де громадянське суспільство слабо розвинене, цю функцію бере на себе сама влада. У даному випадку загальний інтерес виступає як пріоритетно державний і часто не збігається з національними інтересами. Він виражає й відображає інтереси не всього суспільства, а його окремих частин (політичних еліт, партій, бюрократії, соціальних груп тощо), тому, можна припустити, що якщо поняття «соціальний інтерес» є плюралістичним, то поняття «національний інтерес» — моністичним, оскільки відображає якусь рівнодіючу величину в сукупності інтересів, яка усвідомлюється суспільством. У всьому світі, зокрема у країнах, що володіють багатовіковими демократичними традиціями, існує певний ступінь розбіжності між тим, як розуміють національні інтереси еліта й маси, правлячі кола й опозиція. Як свідчить історія, у бюрократичного апарату, що становить кістяк державного механізму, є власні корпоративні інтереси, які не завжди збігаються з потребами суспільства.

Незважаючи на самоочевидні положення, що розкривають зміст поняття національних інтересів, у реальному житті конкретні форми соціальної організації, система управління й господарювання, діяльність політичних партій і лідерів, пануюча ідеологія найбезпосереднішим, а часом і вирішальним чином впливають на осмислення, тлумачення й реалізацію національних інтересів. І річ у тім, що характер подібної дії, ступінь його відповідності національним інтересам, не говорячи вже про можливість відігравати позитивну роль у формуванні історичної долі, не завжди є позитивними. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що саме національні інтереси є критеріями цінності або деструктивності певних ідеологічних конструкцій, у тому числі й тих, що лежать в основі внутрішньої і зовнішньої політики.

У даному контексті для України пріоритетним стає завдання захисту власних корінних національних інтересів, що супроводжується необхідністю створення адекватної ідеології й проведення відповідної політики. Усвідомлення цієї проблеми для політичної влади було довгим, суперечливим і хворобливим процесом, оскільки послідовно рушилися численні задані зсередини й ззовні параметри зовнішньо- і внутрішньополітичних доктрин. Так, після розпаду СРСР поступово зонами національних інтересів США були оголошені різні регіони пострадянського простору, додавалося й додається максимум зусиль для перешкоджання інтеграційним процесам серед країн СНД. Такі полі-



тичні дії є логічним продовженням ідеологічно оформлених Збігневом Бжезинським концепцій національних інтересів єдиної супердержави світового масштабу. І, нарешті, низка військових агресій США, проголошена НАТО нова стратегія забезпечення національних інтересів США, що відмовляється від попередніх оборонних принципів, поставила перед колишніми республіками СРСР, у тому числі й перед Україною, дилему: або забезпечення своїх корінних національних інтересів для збереження свого цивілізаційного статусу, або втрата позитивної перспективи розвитку. Окрім цього, є ще низка особливостей, без урахування яких неможливо уявити всієї складності завдань, що стоять перед Україною.

По-перше, політикоцентричний спосіб конструювання соціуму безпосередньо після отримання Україною незалежності зумовив домінування державного інтересу над суспільним, перше місце серед пріоритетів за інерцією віддавалося могутності держави, а не добробуту її жителів. Достатньо обширні простори країни, що вимагають значних зусиль для їх підтримки, етнічна різноманітність, особливості національного характеру — все це зумовлювало як національний інтерес всемірне зміцнення держави як організуючого начала, покликаною забезпечити територіальну цілісність і зовнішню безпеку і виробити адекватні форми співіснування різних національно-етнічних, релігійних і культурних спільнот. Тому національні інтереси України, що історично склалися, стали переважно інтересами державними.

Початок формування громадянського суспільства в результаті демократичних реформ створив передумови для того, щоб у розумінні національних інтересів досягався розумний баланс між безпосередньо державними і суспільними потребами, бралися до уваги інтереси різних соціальних груп, приватні інтереси і права громадян.

Збалансованість пріоритетів є найважливішою умовою становлення й функціонування системи національних інтересів будь-якої країни. Це стосується і таких рухомих доданків державної стратегії, як прагнення до стабільності й політичний динамізм (консерватизм і реформізм), а також розподіл витрат державних ресурсів, сил і часу між сферами внутрішньої і зовнішньої політики. В Україні, де історично держава домінує над громадянським суспільством, а останнє є недостатньо розвиненим, досягнення хоча б мінімальної згоди в розумінні національного інтересу і відповідно більш-менш стійкого балансу інтересів є особливо важкою проблемою. Її кардинальне вирішення вимагає розвитку сучасного громадянського суспільства, а до того часу

необхідним є створення тимчасових політичних і соціальних механізмів узгодження й координації багатоманітних приватних інтересів, перш за все, на базі конструктивної взаємодії різних ідейних і політичних течій. Це особливо важливо не тільки тому, що в умовах існуючої ідеологічної розбіжності, плюралізму ідеологій і політологічних концепцій адепти кожною з них представляють тільки себе виразниками і захисниками національних інтересів. Але ще й тому, що останнім часом набувають поширення концепції, які визначаються або ностальгією, або ідеями винятковості українського народу, а то й просто мріями, які підживлюються телеологічними, фіналістами міркуваннями, передрікають фатальну неминучість «щасливого результату».

Формування національних інтересів Української держави можна розглядати у двох аспектах. Перший охоплює сукупність геополітичних інтересів України в системі міжнародних зв'язків і відносин. Слід зазначити, що тривалий час геополітика розумілася в плані безпеки і приросту території даної держави, створення вигідних геополітичних умов для розвитку державної потужності. Саме у царині геополітики найрельєфніше виражаються пріоритети державної політики, які тією чи іншою мірою торкаються інтересів усіх соціальних страт, національностей і конфесійних груп, що проживають на території даної держави. Через дану сферу можна виявити й прослідкувати сукупність пріоритетів, у яких прямо або опосередковано відображаються інтереси певних пануючих страт (наприклад, бюрократичної, партійної еліти тощо).

У подібному контексті можна вести мову про державні інтереси, які в широкому сенсі виявляються на тлі інтересів інших держав, а у вузькому — відображають внутрішній стан даної держави, її здатність або нездатність відстоювати свої інтереси на зовнішньополітичній арені.

Найважливіші національні інтереси України в зовнішньополітичному вимірі в сучасних умовах можна розділити на три основні категорії. На *глобальному рівні* вони полягають в її активній і повноправній участі в побудові такої системи міжнародних відносин, в якій їй відводилося б місце, що найбільшою мірою відповідає політичному, економічному й інтелектуальному потенціалу, військово-політичним і зовнішньоекономічним можливостям і потребам. На *регіональному рівні* національні інтереси зводяться до забезпечення стабільного й безпечного міжнародного оточення, а також до просування і закріплення військово-політичних і економічних позицій України на світовій

арені на основі використання механізмів регіональної співпраці. На *пострадянському просторі* вони полягають у розвитку всебічних зв'язків зі своїми сусідами й участі у розвитку інтеграційних процесів між ними на взаємовигідній основі. Відсутність глибоких розбіжностей у низці країн — екс-республіках СРСР дозволяє розраховувати на можливість поступової реінтеграції.

Другий аспект формування загальнонаціональних інтересів пов'язаний з уявленнями про стратегічну лінію внутрішньої політики. Внутрішній стан держави визначає систему відповідних пріоритетів (класових, кланових, бюрократичних, партійних тощо).

Природно, що для забезпечення як внутрішніх, так і зовнішніх національних інтересів необхідне розуміння їх взаємозв'язку і взаємоопосередкованості. Так, втрата для України традиційних ринків збуту, особливо продукції переробки металу й продукції сільськогосподарського виробництва, а також озброєння і військової техніки, зміна структури експорту у бік сировинних ресурсів негативно позначається і на зовнішніх, і на внутрішніх умовах забезпечення виживаності суспільства.

Очікування багатьох політиків і аналітиків, що у зв'язку з відходом у минуле біполярного світу нібито зникла загроза національним інтересам України, виявилися ілюзією й помилкою. Розуміння сучасного світу як багатополярного, як «світу світів», що розглядається як культурна і цивілізаційна різноманітність, з необхідністю кидає виклик західній, особливо американській вірі в універсальність західної культури, яка підкріплюється об'єднувальними інтеграційними тенденціями: у економічній, фінансовій, інформаційній, правовій та інших сферах. Захід послідовно, упродовж вже багатьох століть зміщує свою цивілізацію з цивілізацією взагалі. Західні теоретики у даній царині впевнені, що всі суспільства хочуть засвоїти західні цінності, інститути, оскільки вони є найкращими, найраціональнішими, найвільнішими тощо, тобто змінити свої ідентичності на ліберальні<sup>1</sup>. При бажанні зберегти свою культурну самобутність, при відстоюванні своїх національних інтересів ті або інші країни і їх населення оголошуються такими, що в кращому разі помиляються, у гіршому — є ворогами демократії і, як наслідок, реальною загрозою всьому світу. Подібна політика, заснована на нормативному ставленні до ліберально-західних цінностей, підкріплених могутнім економічним і науково-технологічним

<sup>1</sup> Див.: Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М., 2003. – 603 с.

потенціалом, маніфестує не тільки в стратегії «м'якої гегемонії», а й у відкритому застосуванні силових методів, що виправдовуються вищими ідеалами.

Таким чином, сучасний світ характеризується суперечливими тенденціями. З одного боку — претензії на уніполярність Заходу, засновані на нормативному відношенні до власних досягнень і прагненні екстраполювати їх на всю світову спільноту; з другого — багатополарність як культурна й цивілізаційна своєрідність, як збереження власних культурно-цивілізаційних ідентичностей у відповідь на претензії західної універсальності. Тож, для отримання гідного місця Україні необхідно пригадати про пріоритет своїх корінних національних інтересів і, як наслідок, про створення адекватної політики й ідеології.

Як свідчить досвід історії, найбільша небезпека при осмисленні й реалізації національних інтересів виходила від спроб жорсткої ув'язки даної проблеми з тією або іншою ідеологією: будь то формула «самодержавство — православ'я — народність», сучасні радикально-ліберальні тенденції або ідея «світового соціалістичного раю». За своєю суттю національні інтереси є вищими за будь-яку ідеологію. Можна припустити, що саме вони і є найбільш прийнятною ідеологією, яка опрацьовується й постійно довизначається. У зв'язку з цим правомірним уявляється твердження, що національні інтереси можуть бути представлені як оптимальна форма вираження досягнутого владою й суспільством консенсусу, так само як і консенсусу всередині суспільства. У зв'язку з цим необхідно примусити владу почути голос суспільства, а перш за все налагодити стійкий діалог між суспільством і владою, у ході якого була б вироблена концепція національних інтересів.

Закінчення глобальної конфронтації двох наддержав, крах біполярного світу, розвиток процесів глобалізації не привели, як вважали деякі політики і теоретики (у тому числі й колишнього СРСР), до «розчинення» національних інтересів у загальнолюдських. Навпаки, традиційно вузьке розуміння національних інтересів, а у низці випадків і просто національні егоїзми, знов вийшли на перший план. Хоча слід зафіксувати і процес вбирання національними інтересами нових характеристик світової політики, наповнення новим змістом, що враховує інтереси інших країн і світової спільноти в цілому.

Окрім цього, криза механізмів сучасної демократії, ослаблення держав під впливом нових тенденцій, таких як глобалізація, переструктурування економічного й політичного простору, поява нових політичних акторів (ТНК, наддержавних і міждержавних організацій, процес

регіоналізації, зміна меж і способів управління — актуалізувала проблему експлікації поняття національних інтересів у кореляції з поняттям «національна безпека».

Таким чином, національні інтереси — це об'єктивно існуючі, усвідомлені потреби і устремління особистості, суспільства й держави в забезпеченні безпеки у всіх сферах їх життєдіяльності, внутрішньої стабільності в суспільстві суверенітету й територіальної цілісності, міцного положення країни в окремих регіонах і у світі в цілому, досягненні її стійкого функціонування й розвитку.

Дане розуміння національних інтересів із точки зору філософського підходу може бути конкретизовано в таких положеннях:

- національні інтереси покликані забезпечити виживання, безпеку країни, її стійкий і прогресивний розвиток;
- національні інтереси спрямовані на вирішення життєво важливих внутрішніх і зовнішніх завдань, на блокування, нейтралізацію й попередження різних небезпек, викликів, ризиків, загроз;
- національні інтереси виступають як мотиви і причини дій державних структур і соціальних груп з досягнення поставленої ними мети;
- реалізація національних інтересів здійснюється через систему функцій держави, через політичну, правову й етичну регуляцію різних сторін її діяльності, а також за допомогою діяльності інститутів громадянського суспільства;
- національні інтереси — це усвідомлені, сформульовані й офіційно заявлені пріоритети в зовнішній і внутрішній політиці держави, в економічній, соціальній, науково-технічній, культурній, екологічній, військовій та інших сферах життєдіяльності суспільства.